

felhasználását. Ennél az óratípusnál változatos eszközökkel bontakoztathatjuk ki a tanulók aktivitását. Már előkészítéskor alkalom kínálkozik a tanulók sokirányú aktivizálására. Pl. megbízzuk őket szemelvények, képek, statisztikai adatok gyűjtésére. Érdeme ennek a fejezetnek, hogy felhívja a figyelmet a *tankönyvvel kapcsolatos gyakorlásmód* fontosságára. A tankönyvek rendszeres használata lehetőséget nyújt arra, hogy a tanulók megszokják a szövegek önálló és helyes értelmezését és sokoldalú értelmi feldolgozását. Szól a feladatlapokról, mint a gyakorlás jó alkalmazási lehetőségéről is.

Napjainkban sokat vitatott probléma az *értékelés és az osztályozás*. A szerző 11 pontba foglalja az ellenőrzéssel és értékeléssel kapcsolatos elveit, hangsúlyozva, hogy az ellenőrzés és értékelés nem cél, hanem eszköz az oktató-nevelő munkában.

Az utóbbi évtizedben kezd teret hódítani a *programozott oktatás*, mely egyike a korszerű pedagógia legmodernebb módszereinek. Erről szól a könyv V. fejezete, mely az aktivitás szemszögéből teszi vizsgálat tárgyává a programozott oktatás valóban sok bonyolult kérdését. Világosan definiálja az oktatási program fogalmát, jellemzőit, kiemelve azt, hogy ennél az oktatási formánál, kérdés és feladatrendszerek útján aktivizálják a tanulókat. Külön foglalkozik a programozott oktatás pszichológiai problémáival, ismerteti SKINNER és MENCINSZKAJA álláspontját. Szerzőnk a továbbiakban az általános képességek fejlesztése szempontjából fejtegeti a programozás előnyeit, utalva arra, hogy a tanuló és a tanár is lépésről lépésre, önkontroll segítségével láthatja az előrehaladást, vagy az akadályokat. Ebben a részben tárgyalja a szerző az oktatási programok elkészítését algoritmusokkal. Talán ez a könyv legnehezebb, de egyben legérdekesebb része. Az algoritmus tömör meghatározása után a LANDA-féle algoritmusok három fajtáját írja le, fizika és matematika óra keretében bemutatva, hogy a gyakorlatban miként lehet új anyagot algoritmus segítségével feldolgozni. Ismerteti a különféle programok (lineáris, elágazásos, kevert) összetevőit. Összefoglalja az amerikai programozás előnyeit, hiányosságait és felmerülő problémáit. Átfogó képet nyújt a szovjet program sajátosságairól és eredményeiről. Rövid utalás történik a hazai programozott oktatásra is, mely mindkét szisztémát alkalmazza. Az emlékezet fejlesztésére talán a lineáris, míg a gondolkodás fejlesztésére talán az elágazásos program alkalmasabb. A jövő útja a programozott oktatás, mert sok előnyt biztosít: lerövidíti az oktatási időt, maximálisan aktivizálja a tanulókat, teljesítményképes tudást nyújt.

Összefoglalva: a szerző érdeme, hogy könyvében átfogóan, sok oldalról megközelítve elemzi az aktivitás problémáit. Eddig az egyes szakfolyóiratokban inkább az aktivitás szaktárgyi, vagy speciálisan egy területre vonatkozó kérdéseiről olvashattunk. A könyv stílusa könnyed, olvasmányos, néhol kissé bőbeszédű, de áttekinthető, ismétlések is előfordulnak, főleg az általános pedagógiai alapelvek vonatkozásában. Erénye viszont a műnek a gyakorlattal való szoros kapcsolata, számos jó óraleírást, vázlatot tartalmaz. A szerző kissé részrehajló a matematika—fizika—kémia irányában, mivel viszonylag kevés a földrajz, biológia és történelem óra demonstrálása.

Mindent összevetve, ZUKOVITS Imre könyve hasznos segédeszköz valamennyi pedagógus számára, mert az oktatáspolitikai határozatoknak megfelelően, mindannyiunk kötelessége, hogy oktatómunkánk eredményessége érdekében a tanulói aktivitást fokozzuk.

VINCZE ANDRÁS

PATAKI FERENC, HUNYADY GYÖRGY: A CSOPORTKOHÉZIÓ

Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó. 267 oldal.

A kötet három tanulmánya az emberi csoportok összeforrottságának, a csoportkohézióknak jellemzőit, meghatározóit és kutatási módjait vizsgálja. A szerzők igen fontos feladatra vállalkoztak, széleskörű kísérleti anyagra támaszkodva kívántak hozzájárulni a csoportlélektan és a csoportszociológia kategóriarendszerének kialakításához, a felmerülő jelenségek, tendenciák értelmezéséhez. Mindez napjainkig ugyanis jobbára nem marxista interpretációban állt rendelkezésünkre. Az elmúlt évtizedben a marxista kutatók sokat foglalkoztak a csoport strukturális viszonyaival, a csoportteljesítmények egyes kérdéseivel; nem tudunk azonban a csoportösszetartás értelmezésének kísérletéről, sem pedig e bonyolult kérdéskör kísérleti vizsgálatáról.

A probléma annál inkább időszerű, gyakorlati fontossága nagy, mert „azoknak a tényezőknek a sokoldalú vizsgálata, amelyek az embereket hatékonyan dolgozó és erős elkötelezettséget kiváltó csoportokban együtt tartják, közvetlenül összekapcsolódik a manapság oly sokat emlegetett »optimalizálási« törekvésekkel s a társadalmi kollektivitás fejlődésével” (9. old.).

Az első tanulmányban PATAKI Ferenc a *csoportkohézió értelmezésének problémáit* vizsgálja. Elemzés és kritika tárgyává teszi, fejlődésükben vizsgálja a szociálpszichológiában jól ismert elméleteket. Elemzéseit során arra a megállapításra jut, hogy a csoportkohézió fogalmának defi-

niálásánál egyaránt figyelembe kell venni a csoport társadalmi létének objektív vonatkozásait és szubjektív megnyilvánulásait. „A »kohézió« kizárólag szintetikus fogalomként, mintegy a csoport állapotának általános jellemzéseként látszik racionálisan értelmezhető kategóriának ... a kohézió a konkrét csoportkutatások fogalmi általánosításának — a közvetlenül operacionalizálható változókra épülő — második absztraktabb, leíró szintjét képviseli, s szintetizálja az e vizsgálatokból eredő adatokat és eredményeket” (31. old.). Kiemeli továbbá a kohézió azon sajátosságát, hogy csupán dinamikusan, tehát folyamatában értelmezhető helyesen. Ennélfogva a kiscsoportok kohéziójának kísérleti vizsgálata mindig a kohézió valamely dimenziójának feltárását jelenti.

A szerzők elméleti és kísérleti kutatásaikban két alapvető metodológiai megfontolásból indultak ki:

— A csoportkohézióval kapcsolatos bármilyen kérdésfeltevés csak akkor ítéhető értelmesnek, ha feltételezzük, hogy a csoport, mint valóság társadalmi alakulat létezik, s hogy ez a lét nem azonos a csoportot alkotó egyének egyszerű egymasmellettségével, egyéni létük egyszerű összegződésével. A vizsgálatokban egyaránt nagy szerep jut az egyéni és csoportjellemzőknek, hiszen valamennyi csoportlélektani jelenség hordozói és realizálói az egyéni pszichikumok.

— A mikrostrukturális alakzatoknak sajátos, a társadalom egészétől elütő dinamikájuk van (51. old.).

Mindebből következik, hogy a csoportkohéziót befolyásoló tényezők részben a társadalmi makrostruktúra viszonyaiból, részben pedig a közvetlen interperszonális viszonyokból erednek. Ezek a tényezők bonyolult hierarchiát alkotnak.

A szerző az első tanulmány végén csupán hipotetikus jelleggel rendszerbe foglalta a csoportösszetartás leíró dimenzióit.

A második fejezetben ugyancsak PATAKI Ferenc ismerteti az 1966—68 folyamán 10—14 éves gyerekek úttörőseiben és nevelőotthoni csoportjaiban végzett kísérleteik tapasztalatait, eredményeit.

A kísérlet megszervezéséről így ír: „A feldolgozásra került alapvető információt standard kérdőív segítségével szereztük. A kérdőív — a gyerekek társadalmi és családi helyzetének, valamint teljesítményeinek objektív mutatóin kívül — elsősorban a csoporttal és vezetőjével, valamint a csoport tevékenységével, céljaival kapcsolatos attitűdöket, a csoporttagok társas mezőinek sajátosságait, a csoport szociometrikus struktúráját és rangsor-hierarchiáját kívánta felderíteni. A kérdőív 47 kérdést tartalmazott” (72. old.). További információk szerzésére egyéb vizsgálati technikát alkalmaztak (csoportos vita, fényképezési technika stb.).

A kísérletek alaphipotézisei a következők voltak:

a) Az összetartó csoport strukturális dimenziójában olyan objektív kritériumok találhatóak, amelyek módot adnak a csoportkohézió mérésére szolgáló mérce kialakítására. A strukturális jellemzők szempontjából optimálisnak minősülő csoport teljesítményei egyértelmű összefüggésbe hozhatók e szerkezeti sajátosságokkal.

b) A csoportbalépés szubjektív átélésének módja, vagyis a társ és csoportválasztási autonómia érvényesülésének mértéke megfelelő módon korrelál a csoport kohéziójának általános állapotával.

c) Az összetartó csoport szociometrikus és objektív-értékelő rangsor-hierarchiája nagyobb fokú stabilitást mutat, mivel az alapjául szolgáló normák és értékorientációk érvénye szilárdabb (73. old.).

Az adatok feldolgozása a következő problémák köré csoportosult:

1. A csoportszerkezet egyes sajátosságai és ezek összefüggése a csoportkohézióval. A szociometrikus választások lejtésének elemzése a következő érdekes megállapításokra vezetett: „Míg a »demokratikus« csoportszerkezet inkább tulajdon interperszonális viszonyainak kifelé is sugárzó vonzerejében leli meg presztízsének forrását, addig az »elitkiválasztással« minősített csoportokban erőteljesebb a tárgyi teljesítménykényszer s a rivalizálási késztetés” (99. old.).

Nem igazolódott az a feltevés, hogy a csoport bizonyos szerkezeti sajátosságai és teljesítménye, hatékonysága között egyértelmű összefüggés lenne.

Az eloszlás lejtésének vizsgálata adatokat szolgáltatott a csoport integráltságának elemzéséhez. A vizsgált csoportok intézményes életének kereteihez és tagjaik életkori sajátosságaihoz alkalmazkodva a szerző definiálta a csoportmag fogalmát, majd vizsgálta annak méreteit, sajátosságait, szerkezeti képét és a csoport egészébe való integráltságát. Feltárta a csoportkutatás egyik legkevésbé ismert területének: a csoporttagok individuális jellemzőinek a csoport sajátosságaival való kölcsönhatásainak két dimenzióját: a csoportmag tagjainak egyéni teljesítményszintjét és szociológiai hátterét.

2. A csoport pozíciója a tágabb szociális rendszerben. A csoport pozíciójának szabályozásában a szerző a következő tényezőket találta legfontosabbaknak: a teljesítmény, az együttes siker élményének gyakorisága, a centrális személyek elhelyezkedése és a nemek közti kapcsolatok életkorra jellemző dinamikájának vonzása-taszítása (146. old.).

Ezen tényezők feltárása nagy jelentőségű a pedagógia számára, mert közvetlen összefüggésben van a csoportkohézióval és mert minden olyan esetben, amikor a pedagógiai tevékenység valamely rendszert s a benne működő kiscsoportokat kívánja befolyásolni, csakis akkor reményked-

het a sikerben, ha az említett tényezők konkrét állását és működésmódját felderíti, s belőlük ándul ki" (147. old.).

E tényezők feltárása mellett a szerző összefüggést keresett a csoport pozíciója és tagjainak két jellemző karakterisztikuma (az önértékelés és az egyén perspektíva-tónusa) között.

3. A társválasztási autonómia és a csoportösszetartás problematikájának vizsgálata során a *b*) hipotézis teljes mértékben igazolódott. Fokozott figyelmet érdemel a szerzők utalása azokra a számos nehézséggel küzdő nevelőotthoni csoportokra, melyekben a társválasztás köre rendkívül korlátozott.

4. Az értékelési minták és az értékelési viszonyok szerepe. Az adatok az *a*) hipotézist általában nem igazolták. „Az értékelési minták pluralitását és több dimenziós voltát az optimális csoport-helyzet nélkülözhetetlen jellemzőjének kell tekinteni” (181. old.).

Ismét egy fontos pedagógiai következtetésre bukkanunk: „Az értékelések bizonytalansága a közbülső övezet »közepes« rétegében a legkifejezettebb. Az értékelési övezet bizonytalansága számos járulékos feszültség forrása lehet, s gyengítheti a csoport összeforrottságát. Mindenképpen méltó arra, hogy a csoportok vezetése és befolyásolása során megkülönböztetett figyelemmel kísérjék” (196–197. old.).

A harmadik tanulmány (HUNYADY György munkája) a csoportkohézió és az interperszonális viszony szempontjából is jelentős kérdéssel, a csoporttársaknak az értékelő beállítódásokban (attitűdökben) való megegyezésével és eltéréseivel foglalkozik.

A szakirodalom és az előkísérlet tapasztalatai alapján a szerző hipotézisei a következők voltak:

a) Az ideológiai jellegű attitűdök egyezése és a rokonszenv összefüggése statisztikailag kimutatható.

b) Az attitűd-egyezés, a társhoz való értékelő viszonyulás és az azonosság elvárása rendszert képez.

c) Minél egységesebb a csoport ideológiailag, annál szélesebb alap kínálkozik az azonosság elvárása és a rokonszenv-kapcsolatok számára. Minél nagyobb a csoport szociometriai kohéziója, annál nagyobb mérvű az attitűd-egyezés, gyakoribb az azonosság elvárás.

d) A szocializáció tudatosan szervezett tényezője az oktatási intézmény és az ifjúsági mozgalom, amelyek együttes célja a fiatalság ideológiai fejlődésének, egységének biztosítása. A számottevő eredmények ellenére ez az egység nem nő kellőképpen (216. old.).

A vizsgálatok 9 középiskolai osztályban és 4 egyetemi csoportban folytak. Három társadalmi képződményhez (nemzet, vallás, KISZ) való viszonyulást derítették fel. Az attitűdök mérésére a Likert-skála hazai körülményeinkhez illesztett változatát használták.

Figyelemre méltó megállapításra jutott a kutató *a*) és *c*) hipotézissel kapcsolatban: „Nincs egyértelmű megfelelés az ideológiai azonosság gyakorisága és a rokonszenv-választások sűrűsége között és így az előbbi és az azonosság-elvárás előfordulása között sem” (253. old.).

A vizsgálat adatai teljes mértékben alátámasztják a *d*) hipotézist, amely pedagógiai szempontból megkülönböztetett figyelmet érdemel.

A munka egyik fő erénye a tudományos egzaktásra való törekvés. A szerzők kérdéseiket általánosan fogalmazták meg, a kísérleteket azonban különböző oktatási intézményekben végezték, ezért az eredmények elemzésénél, értékelésénél mindig megvonták következtetéseik érvényességi körét, s indokolt esetekben legfeljebb hipotézisként általánosították tapasztalataikat. Törekedtek a felmerülő fogalmak operacionalizálására. Az adatok feldolgozásához, a vizsgált problémáknak legmegfelelőbb mutatókat igyekeztek kialakítani. Ezzel hathatósan segítették a további szociálpszichológiai kutatásokat is.

PATAKI Ferenc és HUNYADY György nem tartottak igényt egyetlen tárgyalta probléma lezárására sem, ellenkezőleg minden esetben vázolták a szükséges további kutatások irányát, indító problémáit.

A kötet számos pedagógiai vonatkozásával bizonyára felkelti a közösgyalakítással foglalkozó szakemberek, elsősorban a pedagógusok érdeklődését. Tanulmányozása komoly segítséget adhat a gyakorlati szakembernek szerteágazó, problémákkal teli munkájában. Ezt a célt szolgálja az egyes tanulmányok végén található bőséges irodalomjegyzék is.

BARTAL ANDREA